

GENIU ROMÂN, NEGLIJAT DE ȚARISM, REABILITAT DE CONTEMPORANI: PETRU MANEGA

Recenzie la lucrarea ”*Projet du Code civil pour la Bessarabie. Proiect de Cod Civil pentru Basarabia*” de Petru MANEGA ¹⁾

A văzut lumina zilei un veritabil monument al gândirii juridice românești de acum două secole (1824-1825) și anume - *Projet du Code civil pour la Bessarabie. Proiect de Cod Civil pentru Basarabia*, alcătuit de un român, unul dintre primii doctori în drept de la Paris, Petru Manega. Lucrarea este rezultatul colaborării facultăților de drept a Universității de Stat din Moldova (Chișinău) și a Universității din București, fiind publicată de prestigioasa editură Hamangiu.

Opera are o structură complexă, ce se deschide cu un studiu asupra personalității și operei lui Petru Manega, al cărui autori sunt doctorul în drept Mihai Tașcă, prof.univ. Sergiu Baieș (USM) și Flavius Baias (Universtatea București). Urmează un studiu al prof. univ. Marian Nicolae (București) sub titlul Proiectul Codului Civil pentru Basarabia (1824-1825): o codificare modernă reușită, dar ratată. După aceste studii este înserată versiunea originală în limba franceză, în facsimil al *Projet du Code civil pour la Bessarabie* și textul traducerii în limba română a acestui proiect de Cod Civil pentru Basarabia. Traducerea a fost realizată de câțiva studenți ai Facultății de drept a Universității de Stat din Moldova, coordonați de conf.univ. dr. Octavian Cazac, lector univ. Natalia Marcova și studenții Colegiului Juridic Franco-Român de Studii Europene din București, coordonați de dr. Elena Pacea.

Despre Petru Manega, autorul proiectului de Cod Civil pentru Basarabia, s-au cunoscut puține date în spațiul românesc postbelic, el fiind amintit doar în epoca interbelică, în special, ca unul din primii doc-

tori în drept de la Paris, apoi - după traducerea din limba rusă a studiului din 1914 al basarabeanului L. A. Casso (la acel moment Ministru al Instrucțiunii Publice din Rusia) „*Petru Manega, un codificator uitat al Basarabiei*” – și ca autor al proiectului de Cod Civil pentru Basarabia. După 1989 autorii Dumitru Grama și Claudia Slutu au publicat un articol despre activitatea lui Petru Manega în Basarabia, numele acestuia fiind menționat și în primul manual de Istoria dreptului românesc, editat la Chișinău în 1995. Autorul care a avut în posesie copia unui exemplar al proiectului de Cod Civil pentru Basarabia și care l-a studiat în cadrul tezei de doctorat, publicând articole și monografia „*Izvoarele dreptului privat în Basarabia*”, Chișinău, 2018 a fost doctorul în drept Mihai Tașcă.

Personalitatea și destinul lui Petru Manega au fost complexe, personalitatea unui intelectual, școlit la Sorbona, care după bacalaureat și licență la Paris, a susținut teza de doctorat în drept la Universitatea Sorbona (Paris). Fiind în căutare de serviciu, Manega se adresează contelui Ioan Capodistria, pe atunci secretar de stat în ministerul de interne al Imperiului Rus, care se afla la momentul respectiv la Paris. Capodistria, fiind impresionat de personalitatea lui Manega, îl recomandă rezidentului imperial în Basarabia, generalului Inzov ca un bun specialist în domeniul juridic și un vorbitor de limbă română ce poate contribui la alcătuirea Codului de legi locale basarabene, păstrarea cărora țarul Alexandru I le promisese basarabenilor. Numai că de la promisiune până la realizarea ei

¹⁾ *Projet du Code civil pour la Bessarabie. Proiect de Cod Civil pentru Basarabia*. Editura Hamangiu, 2024. XCVII+576 p. Ediție bilingvă, coordonată și îngrijită de: prof.univ. dr. Flavius A. Baias, prof.univ. dr. Sergiu Baieș, prof.univ. dr. Marian Nicolae, dr. Elena Pacea, dr. Mihai Tașcă.

a fost un drum lung care (acum cunoaștem) nu a dus nicăieri și promisiunile au rămas vorbe goale. Mane-ga atunci încă nu cunoștea acest lucru și s-a dedicat integral și cu bună credință muncii pentru elaborarea proiectului de Cod civil pentru Basarabia, fiind secon-dat de baronul Filip Brunov, funcționar din Cancelaria Guvernatorului civil al Basarabiei. Deși Brunov era jurist (cu studii juridice la Leipzig), el a recunoscut că Petru Manega este adevăratul autor al proiectului de Cod Civil pentru Basarabia. În Discursul preliminar, redactat după modelul faimosului discurs al lui Jean Portalis, era indicat principalul izvor – dreptul roman, Principatele Române Valahia și Moldova, a cărei par-te integrantă a fost Basarabia până la 1812, fiind, în expresia Discursului, „bogatele moștenitoare ale teza-urului de legi pe care îl dețineau Roma și Bizanțul”. Această opinie este susținută relativ recent și de doi cercetători ruși de la Universitatea din Sankt Pe-tersburg (Anton Rudokvas și Andrey Novikov), unul dintre care este specialist de drept roman.

Prof. univ. Marian Nicolae în studiul său de la pp. XXVII-XCV scoate în evidență principiile de care s-a călăuzit Manega în procesul de elaborare a proiectului de Cod Civil, urmând 3 idei fundamentale:

1. Se referea la originea romană a dreptului din Ba-sarabia, arătând că fundamentul este dreptul roman;
2. Arăta criteriile cărora urmau să corespundă normele juridice și instituțiile - trebuie să fie morale, legale și naționale;
3. Principiu de tehnică legislativă – claritate, preci-zie, evitarea controverselor și incertitudinilor. În notele marginale ale proiectului se menționează acest dezide-rat ca, spre exemplu, la pagina 432 cu privire la dreptul de retenție al posesorului, ori la pag 433 referitor la par. 492, preluat integral din Codul civil francez, arătând că se conformează acelui sistem care pare să reunească la cel mai înalt nivel avantajele clarității și conciziei.

În legătură cu caracterul național merită a fi subli-niată poziția lui Petru Manega vis-a-vis de normele de drept succesoral. Deși s-a condus de normele Codului

Civil francez, Manega a arătat că toți locuitorii Basa-rabiei au cel mai mare interes în acest domeniu și de aceea „pentru a-și satisface propria conștiință” a făcut o muncă suplimentară, menită să aducă mai multă lu-mină asupra acestei părți esențiale a dreptului civil. Manega a pus la dispoziția împăratului textul norme-lor juridice naționale de drept succesoral, sperând că acesta va găsi util să consulte legile în vigoare atunci în Principatul Moldovei, a cărui parte a fost și terito-riul dintre Prut și Nistru până la 1812, și în acest scop a tradus și a anexat normele cu privire la moștenire din Codul Calimach, anume art. 692-1145.

Aceiași poziție a avut-o Manega și cu privire la prescripție când relua textul Ukazului imperial din 28 mai 1823 despre termenul de 10 ani introdus și în Ba-sarabia, dar amintea că legislația veche deosebea ter-menul de prescripție pentru bunuri mobile și imobile, arătând în notele marginale că ar fi dezirabil stabilirea unei anumite distincții între bunurile imobile pentru care termenul de 10 ani ar fi termenul just, iar pentru bunurile mobile – un termen mai scurt, cum era în le-gile vechi – de 3 ani.

Natura liberală a Proiectului de Cod Civil rezultă, după cum atenționează prof. Marian Nicolae, din fun-damentarea materiei pe 2 piloni fundamentali: propri-etatea privată și libertatea contractuală, având caracter relativ, ca și actualmente, căci contractele având un obiect ilicit sau contrar bunelor moravuri sunt nule, judecătorul invalidând astfel de contracte. Referitor la libertatea individuală proiectul într-un mod modern stipulează, că omul în raporturile sale sociale se bu-cură de libertatea individuală, adică el are facultatea de a face orice nu este interzis de lege, drept asigurat locuitorilor provinciei prin actele fundamentale care constituie baza organizării sale (par.91). Particularita-tea aceasta a majorității locuitorilor Basarabeni – adi-că lipsa dependenței personale a țăranilor față de pro-prietarii pământului pe care locuiau (încă Constantin Mavrocordat în 1749 desființase șerbia ca dependență personală) – au sesizat-o și autoritățile țariste, de

aceea în actele normative cu privire la țăranii de pe moșiile particulare, aceștia erau numiți săteni liberi din regiunea Basarabiei – SVOBONĂYE SELISK-YE OBĂVATELI. Atrage atenția norma „Nimeni nu poate fi constrâns să cedeze proprietatea, dacă aceasta nu este pentru o cauză de utilitate publică și în schimbul unei juste și prealabile indemnizări”, text integral preluat din Codul civil francez și care, în condițiile Imperiului Rus era prea inovatoare.

Aceste principii par surprinzătoare pentru legislația Imperiului Rus, care era încă un stat medieval, marea majoritate a populației ruse erau țăranii șerbi, adică dependenți nu numai economic, ci și personal. Țarul Alexandru s-a arătat deranjat de faptul că în proiectul de cod ȝiganii erau numiți robi, deși în Imperiul său majoritatea populației erau robi, numiți șerbi (krepostnâe), aceștia erau maltratați, vânduți, donați, dați ca zestre de către proprietarii lor – nobilii (dvoreni) ruși, absolut la fel cum se întâmpla și cu ȝiganii în Principatele Române (deci, și în Basarabia) în acea perioadă. În legătură cu acel deranjament țarul a poruncit ca normele privind ȝiganii să fie amplasate într-o anexă specială și deși de la această modificare a amplasării esența nu se schimba, ea era mai puțin evidentă pentru liniștea și imaginea țarului care se erija în rolul de eliberator al popoarelor asuprite de Imperiul Otoman. Pentru a-l menaja pe împărat par. 92 remarcă: „Singura clasă de locuitori pe care organizarea provinciei nu a putut să o ridice la o egalitate a drepturilor cu restul populației este clasa ȝiganilor. Dispozițiile care definesc obligațiile și drepturile lor se situează în apendicele Anexei la Cartea I a prezentului Cod”.

Merită a fi menționat faptul că acest proiect de Cod Civil a atras atenția (este adevărat - doar tangențial) și cercetătorilor științifici străini, cum ar fi Sylvain Soleil, care într-un studiu dedicat influențelor franceze asupra codificării dreptului civil din Chili, Ba-

sarabia, Japonia îl plasează pe Manega la același nivel cu Andres Bello, autorul unui excelent Cod Civil chilian și Gustave Boissonade, autorul proiectului de Cod Civil pentru Imperiul Japonez, astfel numele lui Manega este recuperat nu numai în spațiul românesc, european, dar și mondial <http://www.historiaetius.eu/uploads/5/9/4/8/5948821/soleil.pdf>

În sfârșit, și la noi prin editarea lucrării susmenționate a fost observată munca lui Petru Manega, cu adevărat – Nu există profet în propria țară! Astfel încât ne raliem opiniei prof. univ. Marian Nicolae: proiectul de Cod Civil al lui Petru Manega este încă o dovadă vie că istoria codificărilor moderne este, în realitate, istoria codificatorilor, (dar nu a legislatorilor, pur și simplu), a unor eminenți juriști, printre care înscrinem numele lui Petru Manega, ceea ce este de fapt o apreciere întârziată cu 2 secole a contribuției sale valoroase. Astfel cercetătorii din România și Republica Moldova „Trec Prutul” după renumita expresie istorică a neamului nostru, valorificând patrimoniul juridic, mai larg – patrimoniul cultural comun, punând la îndemâna cercetătorilor din domeniul istoriei, istoriei dreptului, dar și a cercetătorilor materiei juridice din alte ramuri ale dreptului un excelent monument al codificării legilor românești de la începutul secolului al XIX-lea. Lectura acestei cărți va fi interesantă și tuturor celor aplecați spre studiul trecutului nostru istoric, pentru că, așa cum scria Lucian Blaga: „Există două realități, a căror greutate nu o simțim, dar fără care nu putem trăi: aerul și istoria.”

Elena ARAMĂ

Doctor habilitat în drept, profesor universitar,
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova
e-mail: aramaelena@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6406-3743>